

na kruté bratrovražedné srážky mezi různými skupinami za druhé světové války, můžeme pochopit důležitost tématu bratrství a přátelství.

Supkova kniha je důležitá ze tří důvodů. Za prvé, studuje jev, který je společensky závažný nejen pro Jugoslávii, ale pro všechny země, řešící problém přizpůsobení mládeže. Za druhé, studuje jevy na velkém vzorku in situ, na rozdíl od obvyklých studií prováděných v mnohem menším měřítku a v laboratorních podmínkách. Za třetí, ve východní Evropě, kde empirický výzkum je dosud osvěžující novotou po letech scholastických marx-leninských debat, je tato kniha skutečně velkým činem.

Má však některé slabé stránky. Největším nedostatkem je, že v jediném svazku se profesor Supek pokusil řešit mnoho problémů, a že svazek sám je očividně zaměřen na několikero okruhy čtenářů. Má některé kapitoly pro širší okruh čtenářů. Technické kapitoly jsou zaplaveny odpověďmi na několik otázek najednou. Recenzentovi není zcela jasné, jak byla realizována diferenciace mezi všeobecnými kolektivními cíli a cíli skupinovými. Všeobecně řečeno, bylo by bývalo naprospěch, kdyby byla šla více do hloubky, místo aby šla do šířky. Problém motivace, což je na každý způsob obtížně vysvětlitelný jev, by byl mohl být s úspěchem studován celou baterií testů, nikoli jen Likertovou pětibodovou škálou. Je třeba si též všimnout, že dotazníky předané účastníkům půl roku po jejich návratu domů byly dány jen členům některých brigád (asi 40 % všech účastníků v určité kategorii, viz str. 112). Jak mnoho jich nevyplnilo dotazník? Nemohlo se stát, že z většiny respondentů, kteří nebyli zahrnuti, si mnozí zachovali své negativní hodnocení?

Jiří Kolaja

Jan Auerhan: Technika, kvalifikace, vzdělání

Práci s tímto názvem vydalo v r. 1965 NPL v Praze. Autorem je známý pracovník naší ekonomické fronty, jehož dřívější práce dávají čtenáři již při otevření knihy záruku, že se setká se seriózním, široce budovaným a hutně vyjadřovaným přístupem k věci.

Téměř 300stránková nejnovější práce Auerhanova toto očekávání potvrdí v každé z pěti kapitol. V první jde autorovi o vymezení pojmu kvalifikace a analýzu funkce člověka ve výrobním procesu. V druhé o zkoumání změn ve struktuře a kvalifikaci pracovní síly v souvislosti s novou technikou. V dalších kapitolách se snaží o zkoumání dialektiky vývoje tohoto procesu, který bývá zatím často mechanicky hodnocen jako proces „vůbec“, zatímco realita vždy prochází určitými stupni technického rozvoje, který se také konkrétně a leckdy i protichůdně odráží v oblasti pracovních sil. Pátá kapitola pak přináší některé autorovy úvahy o pravděpodobných požadavcích na růst vzdělanosti a jim od-

povídající koncepce dalšího rozvoje školství v naší zemi.

Již tato orientace práce ji činí zajímavou nejen pro ekonomy, nýbrž i pro pedagogy, organizátory a jistě i řadu pracovníků různých společenských věd, včetně sociologů. Z těchto ovšem předně pro ty, kteří se orientují na sociologii práce, průmyslu, podniku a trhu. V této oblasti totiž studium konkrétních profesí, malých pracovních skupin, koncepce řídicí práce v moderních podnicích — z hlediska vlivu vědeckotechnické revoluce — patří k základní problematice. Přirozené, že i naše další poznámky budou vycházet ze snahy povšimnout si hlavně těch partií práce, které jsou nejvýznamnější pro sociologické pracovníky, a tedy nebudou komentovat řadu velmi zajímavých a závažných, avšak povýše ekonomických aspektů práce. — Co rozumět kvalifikací? Otázka, na první pohled až naivní, prokáže při bližším zamyšlení známost pravdu, že pojmy nejpoužívanější bývají nejméně známé. Autor cituje řadu dosud užívaných definic a prokazuje jejich nedostatečnost. Často tkví v pojetí kvalifikace jako atributu pracovní síly a nikoli práce. Odtud pak závěry, že pracuje-li člověk, manifestuje již tím kvalifikaci, různou jenom co do stupně.

J. Auerhan ukazuje, že již A. Smith správně antcipoval dělení na tři hlavní kategorie dělníků: nekvalifikované, zaškolené a vyučené. Po analýze Marxovy koncepce práce jednoduché a složité ukazuje, že řešení věci musí vycházet z Marxovy teorie dvojaké povahy práce. Kvalifikace jistě může být vymezena jako souhrn znalostí, dovedností a zkušeností, které byly získány procesem odborné přípravy (za určitou dobu, již lze i měřit její kvantitu) a jež jsou vyžadovány ke konání určité práce. Ale jde o sociální kategorii, což prakticky znamená, že musí být společensky potřebná a jako taková i uznávaná: přechod na jinou práci činí z kvalifikace nekvalifikaci. Lze tedy říci, že kvalifikovaná není pracovní síla společnosti ve svém úhrnu, nýbrž jen ta, která prošla odbornou přípravou. Všeobecné školské vzdělání je přípravou prosté, tedy právě nekvalifikované pracovní síly. Kategorie „kvalifikace“ však zahrnuje speciální přípravu k povolání, nikoli např. znalosti, které si člověk vytváří ze své záliby. A délka této kvalifikace je i její mírou.

Autorova vymezení jsou nesporně krokem vpřed ve vymezení této složité reality. Můžeme mít výhrady k přesnosti měřítka kvantitativně určujícího kvalifikaci (délka přípravy), podle níž kategorizuje pracovníky do šesti skupin, od nekvalifikovaných až po ty s vědeckým vzděláním (které není totožné s postgraduálním, dokonce ani v rozsahu mnoha semestrů) — autor však zřejmě cítí možnost řady výkladů právě v této sféře a proto uvádí řadu i praktických argumentů pro tuto kategorizaci (např. problém mezinárodní srovnatelnosti), které jistě mají svou váhu.

Jak formuje automatizace „souhrnného dělníka společnosti“ (Marx)? Jak ovlivňují pro-

cesy automatizace vývoj pracovní síly? O tomto problému byla napsána široká literatura se zdaleka ne vždy jednoznačnými závěry. Nejde o subjektivismus autorů: sociální odraz automatizace je v pravém slova smyslu rozporný, i u jedné a téže kategorie lze pozorovat protichůdný pohyb v různých fázích vývoje (jinak např. při zavádění automatizace, jinak v době již automatizovaných výrobních procesů).

Jak je zřejmé, automatizace zásadně ruší nutnost obsluhy stroje a již tím i polokvalifikovanou práci u stroje. To je ovšem vážný závěr pro sociologa práce: projevuje se totiž silná mobilita zejména u zaučených dělníků. V r. 1940 v Americe prošlo plných 67,4 % dělníků zkoumaného vzorku v 18 podnicích přípravou v délce nejvýše 1 týdne. Toto rychlé zaučení — často jen k jednomu velmi specializovanému pohybu — je výrazným důkazem zrušení univerzalizmu někdejšího řemeslného dělníka se všemi konsekvencemi z toho vyplývajících právě v souvislosti s mobilitou.

„Jestliže v období řemesla bylo těžiště účasti člověka ve výrobě v podstatě ve fázi výkonné a v období mechanizace se přesunulo do fáze řídicí, přesunuje se při automatizaci ještě dále, do fáze kontrolní.“ (Str. 78.)

Automatizace tedy vyžaduje vyšší a univerzálnější kvalifikaci. Takovou již mají vyučení dělníci. Tato kategorie se zaváděním automatizace prudce roste (seřizovači, opraváři), avšak postupným poznáváním a zvládnutím technologických procesů přebírá řadu i jejich funkci technika sama (např. použití materiálů s životností až 100 let prakticky vylučuje nutnost oprav apod.). Avšak nejen proto se tato kategorie pracovníků redukuje v procesu automatizace: je tomu tak i z druhé strany, totiž proto, že údržba stále složitější techniky vyžaduje i stále vyšší kvalifikace — technického a inženýrského vzdělání.

Pracovníci s vysokoškolským a úplným středoškolským vzděláním — tito budou stále výrazněji tvořit jádro souhrnného dělníka společnosti. Jestliže se těžiště výroby v procesu vědeckotechnické revoluce přesunuje do oblasti vývoje, výzkumu a přípravy výroby, je zřejmé, že v sociální rovině to zákonitě vede k růstu kategorie vědeckých pracovníků. Avšak nejen počet vědeckých pracovníků, i sám charakter vědecké práce se bude měnit: jak týmovost, tak vysoký stupeň technického vybavení budou výraznými rysy této práce. Prof. Weizel např. uvedl, že zařízení laboratoře Faradaye by stálo asi 100 DM. Ve 30. letech již kolem 300 tisíc DM. A současné laboratoře fyzikálního výzkumného ústavu stojí minimálně 5 milionů DM.

Vidíme tedy, že přes časové protipohyby zásadní trend vědeckotechnické revoluce, pokud jde o jeho odraz ve struktuře souhrnného dělníka, spočívá v růstu nároků na kolektivní i individuální znalosti, tedy i na rozsah a délku kvalifikace. Dále že za typického pracovníka období rozvinuté automatizace je správné považovat pracovníka s vysokoškolským vzděláním, a to s dodatečně univer-

zálním, aby mohl přecházet k různým druhům činnosti. Pracovníci s nižším typem kvalifikace budou zřejmě jen ve stadiu přípravy na své definitivní zařazení do produkčního a sociálního procesu. Takto postupně povedou procesy vědeckotechnické revoluce v našich výrobních vztazích k zrušení hierarchizace souhrnného dělníka (vymizení kategorií nekvalifikovaných, zaučených a posléze i vyučených). Dolní hranici se stane úplné středoškolské vzdělání.

Nebude uvedená tendence k univerzalizmu při přípravě pracovníků pro potřeby třítky v rozporu s nesporně progresivními tendencemi specializace výroby? Tyto procesy nejsou totožné: automatizace právě vytváří možnosti, aby práce člověka byla v jistém smyslu vrcholová, řídicí, a tedy natolik obecná, že bude možný přechod na různá odvětví výroby: principy činnosti automatické soustavy se nebudou podstatně lišit jednou při výrobě spotřebního zboží, podruhé součástí složitých strojů, potřetí v chemické výrobě.

Sociologicky neméně zajímavé jsou i úvahy o kategorii technicko-administrativních pracovníků. Naše časté úvahy o jejich nadměrném počtu, rychlém růstu, o metodách řešení „administrativy“ atd. navozují někdy atmosféru, jakoby šlo o jev převážně vyplývající ze subjektivistických zájmů, individuálních či skupinových snah, o jiné než ekonomicky a politicky správné řešení. Věc má však svou objektivní bázi a je také skutečně celosvětovým problémem. Problémem proto, že nesporně rostoucí nároky na kontrolu, řízení, evidenci, organizaci práce atd. při zavádění automatizace vyvolávají obecně růst počtu technicko-administrativních pracovníků, středních manažerů, organizátorů. Zároveň však dochází k protipohybu ve vytváření mimořádně výkonných strojů. Některé z nich nahrazují práci i osmi set lidí. Prof. Eli Ginzberg z Kolumbijské university např. klade otázku, zda tito pracovníci, o něž není

Celkový počet studentů vysokých škol připadajících na 10 000 obyvatel, 1880–1960

	1880*	1900*	1930*	1950*	1960*
ČSSR	4	6	22	35	67
SSSR		8	19	65	113
Austrálie		4	15	40	85
Belgie		8	13	17	57
Francie		7	15	.	51
Holandsko		6	15	29	96
Itálie	4	9	11	31	42
Japonsko			25	29	77
Kanada		13	33	48	64
Švédsko	6	5	13	16	44
USA	23	31	89	176	190
Rozpětí	4–23	4–31	11–89	16–176	42–190
Průměr	9,2	9,7	24,5	48,6	80,5

* nebo nejbližší rok, pro který jsou statistická data k dispozici.

Prameny: pro SSSR — *Vysšeje obrazovanie v SSSR*, 1961, pro rok 1960 — *Basic Facts and Figures*, 1961, *Annuaire international de l'éducation*, 1963 a statistické ročenky.